

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

ІСАКОВА Інна Василівна - студентка другого курсу магістратури Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГОЛОПАПА Владислав Ігорович - студент другого курсу магістратури Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 342.4

DOI 10.32782/EP.2023.1.5

В статье исследованы теоретические подходы к пониманию конституции, ее сущности и главной идеи. Сделан вывод о том, что Конституция является основополагающим и высшим актом правового и политического характера, который содержит в себе важнейшие принципы и правила, которые являются определенным отражением конкретной нации, придают легитимность правительству и характеризуют его полномочия, определяют законность власти, устанавливают ограничения и способы ее реализации.

Ключевые слова: конституция, формальное понятие конституции, материальное понятие конституции, политический и правовой акт государства, основной закон.

Постановка проблеми

Філософи права та вчені у галузі конституційного права стверджують, що кожний юридичний порядок повинен мати власну конституцію. Загалом, конституції більшості країн світу є найважливішим здобутком національної політико-правової думки, нормативно закріпили перемоги в революціях, війнах за незалежність тощо. Однак на питання, що уособлює собою конституція, насправді ж, складно відповісти. Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що окремі питання щодо розуміння зазначеного поняття його сутності та ідеї, наразі, залишаються об'єктом гострих дискусій. Серед науковців є прихильники різноманітних теорій конституції, таких як: акту обмеження державної влади, акту установчої влади народу,

суспільного договору, основного закону держави тощо. Згадані теорії є відображенням переважно лише якогось одного зрізу цього фундаментального терміну, а не є гарантом всебічно обґрунтованого результату щодо розуміння конституції.

Стан дослідження проблеми

На сьогодні в Україні сформувались різноманітні концепції до розуміння конституції та її сутності. Дослідженню поняття «конституція» на сучасному етапі присвячено безліч дисертаційних досліджень, монографій та інших наукових публікацій учених, серед них є наступні: Ю. Барабаш, О. Батанов, Д. Белов, О. Бориславська, О. Васильченко, П. Євграфов, В. Колісник, А. Крусян, О. Лютюк, П. Любченко, Р. Максакова, О. Марцеляк, Н. Мішина, В. Нестерович, М. Орзіх, В. Погорілко, В. Речицький, М. Савчин, В. Сergyogin, С. Сergyogina, О. Скрипнюк, І. Сліденко, Т. Слінько, О. Совгира, П. Стецюк, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, А. Янчук і ін.

Мета статті полягає у дослідженні поняття «конституція», його сутності та головної ідеї, задля одержання нових наукових знань та забезпечення правильного розуміння.

Виклад основного матеріалу

Термін «конституція» є досить поширеним не лише в науці конституційного права, а й в інших юридичних науках, а також у

правотворчій і правозастосовній діяльності. Недарма говорять: «Де є держава і закон, там є конституція». Відтак, філософи права, вчені-конституціоналісти стверджують, що кожен правовий порядок повинен мати власну конституцію. Справді, із цим твердженням важко не погодитися, адже характерною ознакою державності, певним правовим регулятором найважливіших фундаментальних суспільних і політичних відносин у державі є власне конституція. Однак, чим є ця категорія, питання водночас цікаве, багатогранне та, безумовно, дискусійне.

Насамперед говорячи про наукові доробки, які стосуються конституції, зокрема тлумачення цього поняття, слід зважати, що перед кожним новим науковцем постає «гамлетівська дилема»: писати чи не писати на ту чи іншу тему, незалежно від того, наскільки вона вже теоретично досліджена. Слід усвідомлювати те, що навіть якщо тема неодноразово опрацьована, вона ніколи не буде завершеною чи досконалою. І хоча вчені нерідко аналізували та досліджували питання поняття конституції, воно завжди буде цікавим через її особливу цінність та вирішальну соціальну значущість як головного основоположного правового та політичного акта держави.

Маємо розуміти, що термін «конституція» є історичною категорією, яка сягає своїм корінням із часів Давньої Греції та Стародавнього Риму (від лат. *constitutio* – встановлення, устрій) [1]. Згаданий термін зустрічався в актах римських імператорів. Цікавим видається той факт, що в науковій літературі до XVII - XVIII століття, зокрема в працях Арістотеля, поняття «конституція» застосовується переважно як синонім певної організації різних суспільств, форми держави, а точніше, її устрою в Античній Греції.

Сучасного значення термін «конституція» почав набувати лише в XVII ст., що ознаменувалося бурхливим розвитком конституційних ідей у Великій Британії, Франції та інших тогочасних країнах Західної Європи, а також у Північній Америці та наступними за цим «великими революціями» [2, с. 65-66].

Зазначимо, що теоретико-правові погляди мислителів XVI–XVIII століть, таких як Гуго Гроцій, Самуель Пуфендорф, Христіан Вольф, Джон Локк, Вільям Блекстоун, Жан-Жак Руссо тощо значно посприяли наповненню змісту «конституція», знайшли своє відображення в перших конституційних актах – Конституції США 1787р., Конституції Франції 1791р., Конституції Польщі 1791р., Конституції Данії 1814 р., яка залишається другою «найстаршою» з чинних конституцій сучасності.

Подальший розвиток конституційного права наповнював категорію «конституція» новим, більш прийнятним для її сучасного розуміння значенням. У XIX –на поч. XX ст. у європейському конституційному праві набуло поширення визначення конституції Г.Еллінека, який стверджував, що конституція – це сукупність правоположень, що визначають вищі органи держави, порядок заклику їх до відправлення функцій, їх взаємні відносини й компетенцію, а також принципові положення індивіду щодо державної влади [3, с. 371].

У теорії конституційного права наразі є безліч різноманітних тлумачень поняття конституції. Зокрема, звернувшись до «Словника української мови», спостерігаємо досить лаконічне визначення, згідно з яким конституція – це основний закон держави, що визначає суспільний і державний лад, виборчу систему, принципи організації та діяльності державних органів, основні права й обов'язки громадян [4].

У класичній конституційній доктрині зазначається, що існує два фундаментальні концепти конституції як правового акта: формальний і матеріальний, які, акцентуючи увагу на нормах конституції як правового акта, утворюють так зване нормативне поняття конституції. Хоча «спільним знаменником» матеріального і формального поняття конституції є те, що конституція розглядається тільки як специфічне нормативно-правове явище. У формальному сенсі конституція є «унікальним правовим актом, писаним і кодифікованим, з найвищою юридичною силою, затвердженим вищим органом або спеціальним державним органом за особливою процедурою, відмінною від про-

цедури прийняття законів та інших правових актів» [5]. У матеріальному сенсі конституцію можна визначити як сукупність правил або норм, що регулюють основи правового та суспільного ладу певної держави [6].

На думку німецького юриста, державознавця, представника юридичного позитивізму. Г. Еллінека: «Конституція держави охоплює сукупність правових положень, якими визначаються вищі органи держави, порядок здійснення ними своїх функцій, їх взаємовідносини і компетенція, а також принциповий стан індивіда відносно державної влади» [7, с. 486].

Не можемо не погодитися із відомим українським ученим-конституціоналістом М. Савчином, який відзначає наступне: «Конституція виконує функцію легітимації суспільного порядку. ... З інституційної точки зору конституція втілюється у забезпеченні консолідації демократії, представництва народу шляхом проведення вільних і періодичних виборів, режимі парламентаризму та судовому конституційному контролі. У нормативному розумінні конституція містить як норми з конкретними приписами, так і норми, що визначають загальні правові засади втручання публічної влади у приватне життя індивіда. Таким чином, конституція у нормативному сенсі поширюється як на сферу публічного, так і приватного права» [8, с. 74].

Окрім того, говорячи про ідею конституції, не можемо лишити осторонь думку відомої професорки політології Каліфорнійського університету в Берклі Ганни Фенішель Піткін, яка наприкінці ХХ століття в рамках щорічної Асоціації американських юридичних шкіл у Лос-Анджелесі підготувала статтю під назвою «Ідея конституції», яка, на наше переконання, найбільш влучно характеризує досліджувану нами категорію загалом, її ідею зокрема. Відтак, вчена наголосила, що конституції створюють, а не відкривають. Вони не падають дивним чином з неба і не виростають у природний спосіб серед виноградної лози; вони є творіннями людей, продуктами домовленостей, вибору, специфічної історії конкретного народу і (майже завжди) політичної боротьби, у якій хтось виграє, а хтось програє. Дійсно, у цьо-

му ключі можна було б навіть стверджувати, що наша конституція є радше тим, що ми робимо, а не те, що ми створюємо: ми весь час (ре)формуємо її через наш колективний чин. Наша конституція є нашою діяльністю (чи радше тим, що є у нашій діяльності тривкогого); чужоземець дізнається про її принципи, спостерігаючи за нашою поведінкою [9].

Справді, конституція є одним із найбільших юридичних здобутків кожного суспільства в цілому, його громадян загалом, адже вона не тільки встановлює основоположні принципи, якими керується держава, утверджує та захищає основоположні права та свободи людини, а й обмежує в легітимний спосіб будь-які можливості для узурпації влади в державі. Конституція як основне формальне і найважливіше джерело конституційного права, а також кожної галузі права в цілому і правової системи зокрема, регулює найбільш актуальні питання державного та суспільного розвитку. Тому в рамках змісту конституції систематизуються та інкорпорується лише найважливіші правові норми та правові принципи, оскільки в іншому випадку вона була б занадто розгалуженою та об'ємною за нормативним обсягом і, як наслідок, занадто непрактичною.

Переконані, що лейтмотив конституції полягає не в тому, щоб прямо і жорстко регулювати всі групи суспільних відносин, а в тому, щоб визначити лише «основи і рамки правового регулювання всіх суспільних відносин». Можемо стверджувати, що конституція «формує скелет правового порядку», але цей скелет має отримати життя, насамперед, у підзаконних нормативно-правових актах.

Крім того, суть конституції полягає у взаємному обмеженні державної влади та свободи особи: державна влада обмежується свободою особи і навпаки, свобода особи обмежується державною владою (маємо на увазі баланс між державною владою та індивідуальною свободою в рамках державної організації). У зв'язку з цим баланс між індивідуальною свободою і державною владою є дуже делікатним питанням. Це пов'язано з тим, що свобода особистості без державної влади стає хаосом, анархією, а державна влада без свободи особистості стає деспо-

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні підходи до розуміння конституції, її сутності та головної ідеї. Зроблено висновок про те, що Конституція є основоположним та найвищим актом правового і політичного характеру, який уміщає в собі найважливіші принципи і правила, які є певним відображенням конкретної нації, надають легітимності уряду та характеризують його повноваження, визначають законність влади, встановлюють обмеження і способи її реалізації.

Ключові слова: конституція, формальне поняття конституції, матеріальне поняття конституції, політичний та правовий акт держави, основний закон.

тичною або тоталітарною владою. Звідси можна зробити висновок, що глибоке змістовне і соціальне розуміння конституції та її невід'ємного демократичного значення полягає в тому, що в межах держави організовується мирне і гармонійне співіснування державної влади і свободи особистості.

Отже, на підставі вищевикладеного можемо зробити висновок про те, що у найзагальнішому розумінні, у рамках теорії конституційного права, конституція - це основний і найвищий нормативно-правовий акт певної держави, який регулює і визначає організацію і функціонування державної влади, а також основні свободи і права людини і громадянина. По суті, конституція є правовою формою (актом) з важливим змістом, адже вона вміщає у собі основні правові норми, які регулюють найважливіші суспільні відносини в певній державі.

Література

1. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. – Львів: Астролябія, 2003. – С. 8 - 10.
2. Федоренко В.Л. Конституціоналізм і революції. Право України. 2018. № 4. С. 64-92.

SUMMARY

The article examines theoretical approaches to understanding the Constitution, its essence and main idea. It is concluded that the Constitution is the fundamental and highest act of legal and political nature, which contains the most important principles and rules that are a certain reflection of a particular nation, give legitimacy to the government and characterize its powers, determine the legitimacy of power, establish restrictions and methods of its implementation.

The purpose of the article is to study the concept of «constitution», its essence and main idea, with a view to obtaining new scientific knowledge and ensuring a correct understanding.

Key words: constitution, formal concept of the constitution, substantive concept of the constitution, political and legal act of the state, fundamental law.

3. Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 752 с.

4. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973. — Стор. 266. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монограф. Ужгород: РІК-У, 2018. 400 с.

5. Dhima, D., E drejta kushtetuese e Republikës Popullore të Shqipërisë, Tiranë, 1963, p. 28.

6. Vidaković Mukić, M., Opći pravni rječnik, Zagreb, 2006, p. 1251.

7. Еллинек Г. Общее учение о государстве. - СПб., 2004.

8. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монограф. Ужгород: РІК-У, 2018. 400 с.

9. Journal of Legal Education, Vol. 37, No. 2 (June 1987), pp. 167-169 Published by: Association of American Law Schools. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/42892886>